

РЕЦЕНЗИЯ

от

Проф. д-р Лидия Димитрова Денкова

Департамент *Философия и социология*, Нов български университет,

научно направление 2.3. Философия (История на философията)

за

присъждане на образователната и научна степен “доктор” по професионално

направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

(*Теория и история на културата – Теория на религиите*)

с кандидат Вероника Евстатиева Келбечева

Дисертационният труд “Римският сакрален календар и религиозните реформи на Август” съдържа 200 страници, от които 168 текст: увод, седем глави, заключение с обобщения, библиография и две приложения с таблици и изображения, 33 с. Приложен е Автореферат (34 с.) и са посочени 2 публикации по темата от 2010 и 2012 г. с общ обем 18 с.

Освен изпълнените формални изисквания за обем и ясно изведена структура по теми и подтеми, дисертационният труд съдържа редица достойнства и приноси, свидетелства за класическа образованост, ерудиция, трайна и последователно разширявана нагласа към интердисциплинарни изследвания, които, тръгващи от специфични исторически факти и явления, водят към избран *обобщаващ* фокус: теорията и историята на културата. Последното напълно отговаря на професионалното направление, спрямо което се формира позицията и научната кариера на кандидат Вероника Келбечева. Авторката удачно е забелязала и извела като основна тема връзката на сакралния календар и по-общо на религиозното модулиране на човешкото време с проведените реформи по времето на Август, доколкото реформите, първо, играят ролята на основни *събития*, създаващи традиция в историческия процес, и, второ, служат като по-общи *модели*, сравними с други процеси (включително от по-ново време). Спецификата на римската религия определено предизвиква интерес и днес, доколкото например е известно, че римският пантеон никога не е оставал затворен, че публичното и частното съжителстват и се задават постоянно. Тоест сакралната санкция гъвкаво е следвала забелязаната от историците “трезва практичност”, грижата за всекидневието и

управлението, създавала е своеобразната историческа практика на всяко прагматично и утилитарно възприемане на света като човешки управляем и контролируем свят.

В дисертацията присъства това надграждане над фактическото изследване. Още в увода се заявява, че “работата върху календара не е тясно историческа” (с.5). Насочването към събитията и моделите в историята вече предполага задълбочаване към обобщаващите изводи на антропологията там, където се пресичат нейните три сфери: историческата, културната и философската антропология. Макар и да не е изрично уговорено, поместването в пресечната им точка може да се изведе от увода, където авторката не само признава обективността на думите на М. Робинсън: “Календарът е сърцето на Рим” (с.6 от дисертацията), но и в известен смисъл прави от тези думи лайтмотив на цялата дисертация. Задачата да се съберат в “сърцевината”, на едно място всички повдигнати проблеми постоянно връща въпроса за календара и реформите на различни нива, задължаващи открояването на политическата, социалната и културната сфера. Впрочем, спецификата на римската култура е тяхната постоянна сраснатост и взаимна обусловеност, което е особено предизвикателство за специалиста по древния Рим. Вероника Келбечева до голяма степен се е справила с това предизвикателство и това личи най-вече от глава IV “Епохата на Октавиан Август, или как да мислим (разбираме) календара” (с.46- 47), понеже става дума за неговото *правилно* разбиране, за начина, по който в древния Рим съществуват двата свята – човешкият и божественият, без да се смесват, но винаги заедно, регламентирано. Скобите за “разбирането” в случая биха могли да отпаднат, защото разбирането е напълно адекватен етап в историческото познание, заявен от всяка текст-критика или херменевтика. Освен това точно разбирането дава “Възможностите за интерпретация”, отбелязани от самата авторка във въведението (с.13 – 16), където тя посочва, че интерпретацията се осъществява най-добре при среща на две области на знанието – в случая римския календар като епиграфски паметник и Овидиевите литературни “Фасти” и че сравняването “осъществява такъв пренос на смисли”. Изводът, че “календарът е нещо повече от документирана действителност”, че свидетелства за “установен ред и ритъм, влязъл в частния живот на всеки гражданин”, че най-вече дава възможност за “*структурна интерпретация на римската действителност*”, има принципно значение за дисертацията, която следва трите (всъщност са изброени четири) подобласти при проблематизирането на календара: Календар и архитектура; Календар и литература,

Календар и религия, Календар и политика (с.13-14). Така очертаните проблемни области са по-обобщено съотнесени като “индивидуални съответствия в един общ културологичен контекст: Религия – Политика; Архитектура – Градоустройство; Литература – Извори”. Отбелязвайки ценното изтъкване на връзките, на контекста и на необходимостта от едно “смыслово ядро”, тук бих въвела мимоходом три въпроса, които авторката със сигурност би могла да прецизира в следващо изследване: В какъв смисъл е *структурна* интерпретацията на римската действителност? И дали не става по-скоро дума за профанно и сакрално, за организация на всекидневния и извънвсекидневния *живот* (термин, който историческата школа на Аналите привлича), а не толкова за цялата действителност? В какъв смисъл още са “индивидуални” съответствията?

Принос в дисертационния труд е отчитането на голямата роля на *реда*, на подреждането – особено важен и онтологичен, и познавателен, и културен принцип на древния свят. В Рим, общо взето, не си представят неподредено нищо в човешкия свят, затова и авторката изтъква преките съответствия между подреждането на времето на човешкия живот и подреждането на градската среда: пространството функционира в успоредици, единствено времето е “разграфено” по различен начин, пулсира в различни времеви единици. “Времето е стриктно поделено между боговете и хората” още в ранния принципат (с. 21). Има нещо забележително в римското подреждане на времето: отнасянето към вечността на постоянстващата среда (архитектурата за вечността) се съотнася към постоянстващата ритмика на всекидневно/невсекидневно и постоянстването в усъвършенстването на законите и общественото развитие (включително чрез реформите на Август, които също се отнасят както до общия, така и до частния живот, но и чрез общественото функциониране на литературата). Всъщност Времето е “градското време”, така се разбира и санкционира.

Всички тези въпроси налагат сравнителен подход, който авторката изрично подчертава (с.16) и провежда. Трябва да се отбележи, че при сравняването епиграфският и литературоведският подход са балансирани, като особено съдържателен е анализът на Овидиевите “Фасти” (24 – 27) и по-специално разделът “Овидиевите Фасти като легенда към каменните *fasti*” (29-43). Там, където е необходимо, тя изтъква и “Насочващи детайли към разбирането на същността на римския календар”, позовавайки се на изследванията и предположенията на Йорг Рюпке.

Интерес за сферата на историографията и историческата антропология представляват главите, посветени на празниците на града и празниците на владетеля, на празниците, посветени на една личност (триумф); за последното ценност представлява дори само поставеното изискване за сравнение на реформите на Цезар и Август, за начина, по който действа една личност и създава история. Много любопитен е разделът “Съревнование между отделните празници”, въз основа на който специалистите например биха могли да се замислят над понятия като “ситуация”; “промяна в манталитета”; “необходимост” и “случайност” в историята. От още една страна сравнително разгледаните теми за “забравата” и празниците, за календара и култа към починалите, за схващането на смъртта у Вергилий и надгробните възпоменания на цезарите допълват посоката, която авторката поема и към едно по-цялостно виждане на човека, защото това са темите на човека “изобщо”, не само на римския човек.

Глава VIII, разглеждаща “Рим при Август” и “Религиозните реформи на Август” върви в две направления: първото определено има принос към недостатъчно открояна у нас сфера, а именно към т.нар. историческата урбанистика (социологията на града), която се включва в темата за организирането, но и за “преразпределянето на градското пространство”. Второто акцентира върху въпросите, които могат да се поставят към историческата традиция, разглеждаща реформите и законодателството на Август като особен вид “реставрация”. Тази глава – поне за мен – създава впечатление за изследване с характер на самостоятелна студия. Философски, тя поражда интересния проблем за същността на възстановяването, възпроизвеждането като едър феномен за една цяла епоха. А от гледна точка на философската антропология и интереса ѝ към всекидневния живот и всекидневните вярвания имат принос страниците, посветени на кварталните *vici* (133-136) и ларите.

Заключението (137 – 146) е структурирано в три тематични обобщения: 1/ “Календарните дати – културологична перспектива”: тук основният извод е, че календарните дати по времето на Октавиан се “изпълват със съдържание” и че реформите на Август са цялостен акт на сближаване на трите елемента власт – религия – общество (Автореферат, с.27-28). 2/ “Календарът – функция на пространството”: въз основа на обобщените факти се подсказва изводът, че в Рим водещата роля има “специализацията” на времето, извод, напълно отговарящ на римската идеология; важно тук е наблюдението за “преразпределянето на градското

пространство” и превръщането на интериора в екстериор като културна специфика (Автореферат, с.22). 3/ “Обобщение и принос на работата”: В тази заключителна част фактически се изброяват няколко приноса, които обаче биха могли – особено в Автореферата – да бъдат по-систематично изброени, за да стане ясно съотнасянето между основния принос, който авторката вижда в прилагането на сравнителния подход, и конкретните приноси, изведени в хода на разглеждането. Приносите са обобщените изводи от отделните глави и параграфи и, общо взето, отговарят на заявената цел и задачи в увода на дисертационния труд. Заключениеето потвърждава изходната позиция, че календарът е широко културно поле, спрямо което могат да се отнасят най-дълбоките тенденции на античната история, че е, така да се каже, вътрешен, а не външно-оформящ елемент на културното протичане. През пространството, от една страна, и през специфичното си ритмуване, от друга страна, времето, както установява авторката, става “социален конструкт с координираща, но и с интегрираща функция”. “Календарът остава форма на градския живот, изобразяваща модела на пребиваване в битието. Промяната на модела не означава нищо друго, освен че започва да се живее по нов начин”. Последните изречения от дисертационния труд според мен полагат основа за бъдещи разработки, например за изследване на въпроса за *промяната на модела* по радикален или по наследен, традиционалистки начин. Тук е философският въпрос за прекъснатост и непрекъснатост в историята. Всяка цивилизация решава тази промяна по свой начин и затова всяко развитие е специфично.

Библиографията към дисертационния труд включва достатъчно и референтни първични и вторични източници. По отношение на разгледаните теми за ритуалните действия и вярата, за жертвоприношението, биха могли да се добавят вторични източници, като *История на религиозните вярвания и идеи* на Мирча Елиаде, теоретичната *The Quest*. Полезно при бъдещи изследвания би било енциклопедичното издание, обединяващо историческа, философска и културна антропология, *Traité d’anthropologie historique. Philosophies. Histoires. Cultures*, 1187 p. (sous la direction de Christoph Wulf, l’Harmattan, 2002)¹, по-специално с енциклопедичните рубрики Време, Празници, Ритуали, Институция, Религия, Труд и др.

---

¹ Цитирам френския вариант на изданието; първото издание е на немски, от 1997 г.

В порядък на забележки могат да се посочат някои стилови неточности и колебания в терминологията. Например по-подходящо би било “методът на работа”, посочен във въведението, да се разглежда като *изследователски подход*, доколкото, първо, става дума за “дисциплинарен обхват”, за работа на определен научен дискурс, и второ, подходът е по-широката научна позиция, защитена в дисертационния труд чрез прилагането на повече от един метод в сравнителен план. На места се долавя известна декларативност, нуждаеща се от допълнително аргументиране, например, че самият избор на епохата на Октавиан Август “задава на изследването сериозна историческа посока” (Въведение, с.5) и че следата в историята е “времето на изключителна консолидация на гражданите”.

По изискването за рецензия на дисертационния труд бих поставила следните въпроси: 1/ Дали всъщност съдържанието, а и промените в календара не отразяват по-общото отношение между сакрално и профанно? Във всяка цивилизация, струва ми се, те са в различно отношение и тъкмо то определя характера на дадената култура (например на римската за разлика от гръцката, което може да се проследи и през митология, култове и т.н.) В този смисъл дали римският календар не отразява превеса на профанното, тоест на обществено ангажираното време? По-общо – дали календарът всъщност не е обвързан с интересния от гледна точка на културно-политическата антропология проблем за *властта* - повече, отколкото с религиозното (метафизичното) или дори всекидневното изживяване на времето? 2/ Как точно се разбира следното противопоставяне: “Календарът се разбира не в съдържателен, а в социален и качествен смисъл” (Автореферат, с.31).

Заключение. Дисертационният труд на Вероника Келбечева е доказателство за нейните необходими научни качества, широка ерудиция и изследователски потенциал. Ето защо препоръчвам на компетентното научно жури да присъди на кандидатката образователната и научна степен “доктор”.

София, 17 февруари 2014 г.

Проф. д-р Лидия Денкова